

ארץ-ישראל – ארץ האדם? על תקופת גאוגרפיה של ארץ-ישראל בכיתה ה'

מאת אמיר גלר

אחת הדרכים המעניינות להתבונן בדבר-מה הוא להשוותו לבן-אדם. אמיר גלר, מחנך בבית-ספר ולדורף "אדם" בירושלים, מספר לנו כיצד הוא לימד בצורה הזו את הגאוגרפיה של ארץ-ישראל

משום שהיא מהווה מקור היווצרות ומרכז רוחני לשלוש הדתות המרכזיות: היהדות, הנצרות והאסלאם. הקשינו ושאלנו – אבל מה יש בה, בארץ-ישראל, שנתן לה את התכונה המיוחדת הזו? אילו איכויות ייחודיות יש לה?

התשובה הגיע במילותיו של הנזיר טריסטראם, שהתגורר בארץ וחקר אותה במאה ה-19: "ארץ זו, שנבחרה להיות מקום התגלות האלוהים לאדם, יש לה תכונה מרשימה: הרב-גונית הנפלאה של אקלימה, נופה ותנובתה – למן המדבריות השוממים שבדרום יהודה ועד לחורשי הגלעד והגליל, למן עמק הירדן התחתון הלוהט, ארבע-מאות מטר מתחת לפני הים, ועד לרום הקר של החרמון והלבנון..." (2)

שוחחנו על כך וראינו שאומנם ארצנו מגוונת ביותר מבחינת אזורי האקלים שלה, כך גם מבחינת הנופים, סוגי הצמחים ומגוון בעלי החיים. (על הסלעים דיברנו רק מעט, נושא זה מתאים לילדים בוגרים יותר.) כך שאפשר אולי לומר שהעולם הגדול כולו מיוצג בזעיר אנפין בארץ-ישראל. הזכרנו בהקשר זה את המושגים "מקרוקוסמוס" ו"מיקרוקוסמוס", מה שהביא אותנו לשאלה הבאה: גם האדם נקרא "מיקרוקוסמוס" – "עולם-קטן"; האם יש משהו בארץ-ישראל שאפשר להמשילו ולהשוותו עם המבנה האנושי?

גוף האדם הוא גוף הארץ
נזכרנו שבתקופת "אדם וחוה" בכיתה ד' – וגם בתקופת הבוטניקה של כיתה ה', למדנו מעט על המבנה האנושי וחלוקתו לשלוש המערכות – ראש, גו וגפיים. התבוננו: התחלנו מהאמצע, אזור המגורים שלנו, שכפי שכבר הוזכר לעיל, עוד מימי-קדם מקובל לראותו קלבה של ארץ-ישראל ושל העולם. כעת המשכנו והסתכלנו על גוש ההרים שנמשך מהכרמל והגלבוע ועד חברון לכיוון באר-שבע וערד ונקרא "גב ההר".

לימודי הגאוגרפיה בבית-ספר ולדורף מתחילים בכיתה ד' באמצעות ההיכרות עם מקום עמידתו של כל אחד ואחד בעולם – בין שמים וארץ (ג'יטי ונדיר) ובין כיווני רוחות השמים. בהמשך מתרחשת היכרות מעמיקה עם סביבת המגורים: הבית, השכונה, בית-הספר וסביבתו, העיר (או הישוב), תולדותיה וסביבתה, וכן היכרות עם המפה הגאוגרפית והיווצרותה. כך מתחיל הילד ליצור קשר עם סביבתו הארצית, כשהוא מתחיל ממנו עצמו וממקום הימצאו, ומתרחב משם הלאה והלאה.

עכשיו, בכיתה ה', עם התעוררותה של תודעת הילדים המכוונת יותר ויותר אל האדמה, מגיעה העת שבה הם רוצים ויכולים להתרחב וללמוד על הארץ כולה. נשאלת השאלה: כיצד ניתן למצוא זיקה בין הווייתם הפנימית לבין הווייתו של נושא הלימוד ובכך להתחבר אליו בשמחה ולהתחיות באמצעותו? במילים אחרות – אילו איכויות פנימיות-רוחניות חיות בתוך הנושא הנלמד, ובמקרה הזה – הגאוגרפיה של ארץ-ישראל?

ירושלמים מתבוננים על ארץ-ישראל כירושלמים, משפט המפתח שליווה אותנו בלימוד על ירושלים בכיתה ד', היה הפסוק של חז"ל: "ארץ-ישראל יושבת באמצעיתו של עולם, וירושלים באמצע ארץ-ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, ואבן השתייה לפני הארון – שממנה הושתת העולם." (1) מתוך פסוק זה פיתחנו והרחבנו את לימודינו על ירושלים, ואכן, לילדי כיתה ד' לא היה קשה להתחבר לתכנים האלה. כעת, בכיתה ה', נזכרנו במשפט הזה והתחלנו את הלימוד בשאלה – איזה כינוי נוסף יש לארץ-ישראל? ובמהרה הגיעה התשובה: "ארץ הקודש". גם על השאלה – מדוע "ארץ הקודש"? ידעו הילדים לענות:

ציור ממחברת מתלמידי כיתה ה' בבית-הספר אדם, ירושלים

בתחילת התקופה,
כשהוצגו השאלות
הראשונות על הקשר
האפשרי בין מבנה
הארץ למבנה האדם,
כמה ילדים זקפו גבה
בספקנות – "מה זה
השטויות האלה?" אך
כבר לאחר יום-יומיים,
הדברים שראינו
התחילו לדבר בעד
עצמם והספקות נשרו

משום מה ניתן לו שם זה? אולי משום שהוא באמת מהווה גב ועמוד שדרה של ארץ-ישראל!

(אם כך, שאל אחד הילדים, מהם הרי עבר הירדן? – אולי זהו הקיר, שעליו נשען גבה של ארץ-ישראל, ענינו... הרושם הזה מתחזק כשעוברים להסתכל על האזור שנמצא מערבית לו – מישור החוף והשפלה. אנו רואים שבתחום הגאוגרפי הזה מרוכזים רוב חיי המסחר, התרבות, האמנות, התחבורה והתעשייה (מה שעושים ומייצרים בעזרת הידיים: לוקחים חומרי-גלם ממקומות רחוקים, והופכים אותם למוצרים חדשים), כלומר כל מה שקשור לתחום הנשימה, מחזור הדם וחילוף החומרים אצל האדם: תחום החזה, הידיים והבטן. (בנושאים אלה נגענו בזהירות, מכיוון שתודעת הילד בגיל זה עדיין אינה בשלה דיה ללימודי האנטומיה, כפי שאמרה אחת הבנות: "אין לי מושג מה יש לי בעצם בתוך הגוף.")

מכאן הפנינו את מבטנו צפונה, אל הגליל-העליון, החרמון והגולן. מתוך אפיון הנוף והאקלים עלו התמונות הבאות: זהו אזור גבוה ונשא, האוויר בו קריר, צלול ובהיר כך שאפשר להשקיף ממנו למרחקים, כפי שמעידים מוצבי התצפית של צה"ל, וכפי שמעיד כינויו של החרמון – "העיניים של המדינה". בפסגות ההרים מונח בדרך כלל שלג-עד ולפעמים גם אגמים קטנים (ברכת רם!) שבהם משתקפים השמים, כפי שמחשבותינו יכולות לשקף את עולמות השמים והרוח. כמו-כן, ההרים שימשו תמיד מקום להתבודדות ולהגות שלוה. והחלק המקביל אצל האדם? – אין ספק, זהו הראש! הרי גם אנחנו זקוקים לשקט ולקרירות דעת על מנת שנוכל לחשוב ולראות בבהירות בעזרת הראש!

קעת למדנו על הירדן ומקורותיו, סיפרנו את סיפורו המורכב של אגם החולה ומשם המשכנו לזרום לכינרת והלאה לים-המלח, כל זאת בעזרת שירה הנפלא של נעמי שמר "לשיר זה כמו להיות ירדן", שיר שנוגע במהות ההתבוננות שלנו, ונביא את מילותיו בסיום. בהקשר של הכינרת למדנו על המוביל הארצי, שדרך צינורותיו המשכנו דרומה, בדומה לצינורות שיש לנו בגוף. הפכנו לטיפת מי-כינרת, היוצאת מממטרה באחד משדות הנגב. מה היא רואה סביבה, שאלנו, מהו הנוף? (אדמה יבשה וסלעים), אילו צמחים, בעלי-חיים ואנשים? כיצד חיים אנשים אלה? מה הם עושים? דיברנו על הבדואים, על הנבטים ועל בני-ישראל וראינו שעוד מימים ימימה זהו אזור נדודים, שהתאפיין בהליכה ברגל ממקום למקום בעזרת בהמות הרכיבה, כלומר קשור לתחום הרגליים. דיברנו על אוצרות הטבע והמחצבים, וראינו שבאזור נמצאים רוב המינרלים (המעטים) המופקים בארץ, כלומר עדות לכך שהוא קשור לעצמות שאותן ביכולתנו לחוש כשאנו ממששים את רגלינו. אגב, הפוספטים, למשל, הם באמת שרידי עצמות של בעלי-חיים קדומים. כתמונת-נגד למוביל הארצי למדנו על קו צינור הנפט אילת-אשקלון, ומכאן עברנו לדבר על כלכלת הארץ ותזונת תושביה בהווה ובעבר ועל נושאים קשורים נוספים כמו: בוא ויצוא.

במהלך הלימוד ערכנו השוואות בין חלקי הארץ השונים, קיימנו שיחות וויכוחים בין נציגיהם, כמו למשל שיחה בין איש המרכז ואיש הגליל, המשווים את תנאי חייהם. לראשון יש כסף, בילויים, ים, רעש וצפיפות ולשני יש נוף, שקט, נחל וצימר בשביל הראשון...

הספקנות ועלמת

בתחילת התקופה, כשהוצגו השאלות הראשונות על הקשר האפשרי בין מבנה הארץ למבנה האדם, כמה ילדים זקפו גבה בספקנות – "מה זה השטויות האלה?"

אך כבר לאחר יום-יומיים, הדברים שראינו התחילו לדבר בעד עצמם והספקות נשרו. הגדיל לעשות אחד מבדחני הכיתה שבוקר אחד הסתכל על המפה וקרא: "רגע, אם באמת מישור החוף והשפלה הם כמו הבטן, והנגב והערבה הם כמו הרגליים, אז תראו איפה עזה נמצאת!..."

לסיום הזכרנו רק בחטף, שאת ההמשלה הזו של ארץ-ישראל לגוף האדם אפשר להמשיך הלאה, עד לחלוקות המשנה: כשם שכל אחת מגפנינו מורכבת משלושה חלקים כך אנו יכולים להבחין בתוך כל אזור גאוגרפי בארץ בשלושה תתי-אזורים השונים זה מזה באופיים, למשל – הנגב הצפוני, הר-הנגב, הערבה. ובצפון: הגולן והגליל-העליון, הגליל-המערבי, הגליל-התחתון.

בשנים הבאות, כשנלמד על מבנה העולם כולו, הילדים יראו שגם בו אפשר למצוא הקבלות מעניינות רבות למבנה האדם, אבל על כך – בפעם אחרת.

בלמידה באופן הזה הילדים חוו קשר פנימי לנושא הלימוד ופגשו צורת הסתכלות על העולם, אשר גם אם אינה מקובלת בידע ה"רגיל", היא נוגעת למעשה בעומק רב יותר במציאות האמיתית של הדברים, מציאות שלפעמים משוררים מצליחים לגעת בה טוב יותר ממדענים. ☉

לשיר זה כמו להיות ירדן

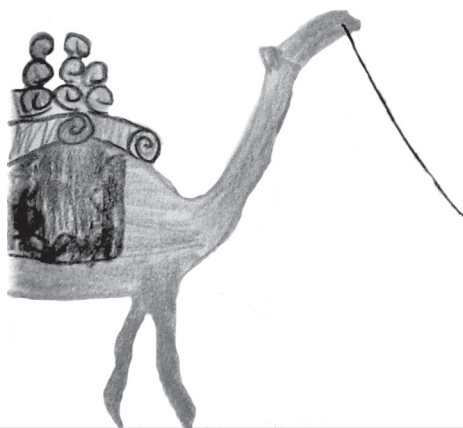
נעמי שמר

לשיר זה כמו להיות ירדן,
אתה מתחיל למעלה בצפון –
צעיר, צונן, שוצף ומתחצף
אתה שומע ציפורים בסבך
וכל אחת מהן – ציפור גן עדן,
כי לשיר זה כמו להיות ירדן.

ימיך שוטפים כמו ירדן
וכמותו זורם אתה דרומה,
על החופים צומח עשב פרא,
אבל הלאה-הלאה-הלאה גאון
הלא ימיך שוטפים כמו ירדן.

סופך לגווע כמו ירדן,
להיאסף לאט אל ים המוות
במקום הנמוך ביותר בעולם.

אבל מראש הרי השלך
בהמולה גדולה צוהלת
אחריך שיריך מפכים להם,
הלא לשיר זה כמו להיות ירדן

אמיר גלר הוא מחנך בבית-ספר אדם בירושלים, זה המחזור השני. amir@adamschool.org.il

הערות ומראי מקומות

1 מדרש תנחומא פרשת קדושים סימן י.

2 הנרי בייקר טריסטראם, מסע בארץ-ישראל (לחקר חיי הארץ וטבעה), יומן 1863-1864, מוסד ביאליק, 1977. תרגם חיים בן עמרם.

* המאמר פורסם לראשונה ב"קול אדם"